

## דמותו של יפתח ונדרו

### שאלה של פרשנות המסגרת – שופטים פרקים י"א-י"ב

דמותו של יפתח נקשרת בדרך כלל לנדרו שנדר. מפעליו האחרים, כמו נצחונו המכריע על בני עמון, מחוירים לעומת המעשה הנורא הנקשר בשמו, "מעשה בת יפתח". אך דווקא בהבנת מהות הנדר הזה ואופן ביצועו נחלקו הפרשנים. רש"י, בעקבות חז"ל<sup>1</sup>, סבור, שיפתח נדר להעלות לקרבן את מי שיצא מדלתי ביתו, וכך אמנם עשה לבתו, שיצאה ראשונה להקביל את פני אביה המנצח. לעומתו סבורים פרשנים אחרים<sup>2</sup>, שיפתח הקדיש את בתו לחיי פרישות ולעבודת ה'.

### כתובים ללא הכרע פרשני

בדיקה בגופם של כתובים, המציגים את פרשת הנדר וביצועו, אין בה כדי להכריע הכרעה ברורה בשאלה זו. נתן לפרש את רוב הפסוקים, העוסקים בסוגיית הנדר, לשתי פנים. מצד אחד, יפתח מדבר על העלאה לעולה: "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתיהו עולה" (י"א, לא). מאידך, רד"ק מצטט, בשם אביו, את הדעה, שבקטע הזה יש שני חלקים: "והיה לה'", "והעליתיהו עולה". ומשמעות הדבר היא, שאם הוא ראוי לעולה – "והעליתיהו עולה", ואם היוצא יהא דבר שאינו ראוי לעולה, כגון בהמה טמאה או אדם – "והיה לה'", יוקדש לה' הוא או חליפתו. לפי פירוש זה הוי"ו שבין "והיה לה'" ל"והעליתיהו עולה" מתפרשת כוי"ו של ברירה (=או), והיה לה' או העליתיהו עולה<sup>3</sup>. גם הודעתו של הכתוב, "ורק היא יחידה אין לו ממנו בן או בת" (פסוק לד), אין בה כדי להבהיר את התמונה. מצד אחד, ניתן לומר שהדבר ממחיש את גודל הטרגדיה, יפתח עומד לאבד בתו יחידתו. מאידך, ניתן ללכת בעקבות ת"י המתרגם ממנה<sup>4</sup>, ולבאר שיפתח לא זכה לראות מבתו זו זרע, וכך יהיה גם בעתיד, לכשתהיה נזירה ופרושה. עובדה ראויה לציון היא הדגשת היתר של עניין הבתולים. בפסוק לז' אנו קוראים: "ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה, הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי אנכי ורעותי", ובפסוק לח': "וישלח אותה שני חדשים ותלך היא ורעותיה, ותבך על בתוליה על ההרים". הדגשת יתר זו של עניין הבתולים מחזקת את הדעה, שביצוע הנדר יגרור אי יכולת להינשא, ולא לאובדן חיים. מלבד חיים. מציע חלוקה של פסוק לט' לשני חלקים, ועל

1. תענית ד', ע"א. ב"ר פרשה ס'. ילקוט שופטים ס"ז – ס"ח.

2. רד"ק, רלבי"ג ואברבנאל. מסכים עמם גם המלבי"ם. רד"ק הוא הראשון לדעה זו.

3. ראה שמות כ"א, טו: "ומכה אביו ואמו מות יומת" (=אביו או אמו). ראה גם ראבי"ע לדברים

כד, א. נראה שגם הטעמים על אתר נוטים לפיסוק תחבירי זה.

4. כך גם "סבירין": ממנה.

פיה החלק השני, "והיא לא ידעה איש", מבאר את החלק הראשון, "ויעש לה את נדרו אשר נדר". והמשמעות היא, שביצוע הנדר קשור באי ידיעת איש<sup>5</sup>. באותה מידה ניתן לבאר את הקטע כבא להבליט את גודל אסונה של בת יפתח ושל אביה כאחד. היא תוקרב על המזבח לעולה עוד טרם זכתה להינשא לאיש ולהביא צאצאים לעולם. תגובתו של יפתח בפסוק לה, "ויחי כראותו אותה, ויקרע את בגדיו ויאמר: אהה, בתי, הכרע הכרעתני, ואת היית בעכרי..."<sup>6</sup>, מחזקת את הרושם, שלפנינו מוצג אב, העומד לאבד את בתו לעולמים, ולא של אב, המקדיש את בתו לחיי נזירות. ההליכה של בנות ישראל "לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה" (פסוק מ) מתבארת ע"י רד"ק, וההולכים בשיטתו, כביקור שהיו עורכות בנות ישראל אצל בת יפתח הנזירה והמתבודדת<sup>7</sup>. מאידך, נתן לומר, שהימים הקבועים, שבהם תינו לבת יפתח, היו ימי אבל על בת יפתח המתה<sup>8</sup>.

מעשה בת יפתח אינו מתיישב מבחינה רעיונית, בין נקבל את הדעה שהוא הקריב את בתו, ובין נקבל את הדעה שהוא הקדישה. הקרבת בת או בן סותרת את חוקת התורה<sup>9</sup>, אך גם הקדשת בת לנזירות אינה מוכרת. מכל מקום, הקרבתה של בת לעולה היא מעשה הנוגד את חוקת התורה, וגם מקומם מן הבחינה הרגשית, לעומת הקדשת בת לנזירות, שאין עליה לאו מפורש בתורה, וגם מקוממת פחות.

### בת יפתח – דמות נעלמת

הכתובים, המביאים את נדרו של יפתח וביצועו, רומזים על המפתח להבנת מהותו של הנדר. סיפור בת יפתח מותיר תעלומות. מי היא אותה בת יפתח? מה הוא שמה? רקעה? דווקא פרטים מסקרנים אלה, שהם מענייניו של כל קורא הסיפור, המזדהה עם הדמות הטראגית, נשארו עלומים. הכתוב מידענו רק, שהיא בתו של יפתח. הביטוי "בת יפתח" הופך אפוא למוטיב, שמטרתו להבליט את העובדה, שהבת, עם כל הטרגדיה האופפת אותה, אינה עניינו המרכזי של הסיפור. הדמות הנמצאת במרכזם של הכתובים היא דמותו של יפתח. לומר לך, שסיפור הנדר אינו חריג במכלול הסיפורים המתארים את האב, והוא משתלב בהאררת דמותו הכוללת של יפתח. המפתח להבנת מהותו של הנדר מצוי אפוא בהבנת אופיו ודמותו של האיש יפתח. כל עמידה על פרטים מזהים של הבת עלולה להסיח את דעת הקורא מן העיקר, מיפתח עצמו<sup>9</sup>.

### דמותו של יפתח – ניתוח כתובי המסגרת

נדרו של יפתח מוקף בקטעי מסגרת המאירים את דמותו של האיש. בפסוק א מובא: "ויפתח הגלעדי היה גבור חיל, והוא בן אשה זונה, ויולד גלעד את יפתח". לאחר

5. פירוש זה אינו מתיישב עם המבנה התחבירי של הקטע.
6. ראה מלבי"ם: "בארבעה ימים הלכו לדבר ולספר אתם ואח"כ שבה אל התבודדותה".
7. ראה פירוש אחר במלבי"ם: "ולחז"ל, לתנות: לקונן קינות על מיתתה. חיזוק לדעת חז"ל ניתן למצוא בעובדה הפשוטה, שניתן היה לבקר את בת יפתח כל ימות השנה, ולא דווקא ארבעה ימים. מאידך, לא מצאנו במקרא ארבעה ימי אבל על מת.
8. ויקרא י"ח, כא. דברים י"ח, י ועוד. ראה גם פרשנות נלוית לסיפור עקדת יצחק.
9. העלמה מכוונת מעין זו מצויה, לדעתנו, בחלקו הראשון של סיפור יהודה ותמר. "בת איש כעניי" היא דמות נעלמת, שהכתוב אינו מעוניין בהבלטתה.

גירושן של יפתח כ"בן אשה אחרת" אנו שומעים, שיפתח ברח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו" (פסוק ג). ממיון התכונות המאפיינות את יפתח בפסוקים אלה עולה, שהוא מוצג באור שלילי מן ההיבט האישי. הוא מיוחס לאשה אחרת, ומתלקטים אליו אנשים ריקים<sup>10</sup>. מאידך, מצוין יפתח כ"גבור חיל", וזהו ציון חיובי, המוגבל לכושרו הצבאי בלבד. פסוקים אלה אינם מהווים תיאור רקע גרידא, הם מהווים פסוקי מבוא הטעונים במסר הרעיוני של כל סוגיית יפתח<sup>11</sup>.

המשא ומתן, המובא לאחר מכן, יש בו יותר מאשר תיאור תמים של משא ומתן בין ציבור למנהיגו המיועד. התיאור המפורט מדי של המשא ומתן נועד, לדעתנו, להאיר עוד צד באישיותו של יפתח. להמחשת עניין זה נצטט את המשא ומתן במלואו.

#### יפתח

#### זקני גלעד

"לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון". (פסוק ו)

"הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם?" (פסוק ז)

"לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל יושבי גלעד". (פסוק ח)

"אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש". (פסוק ט)

"ה' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה". (פסוק י)

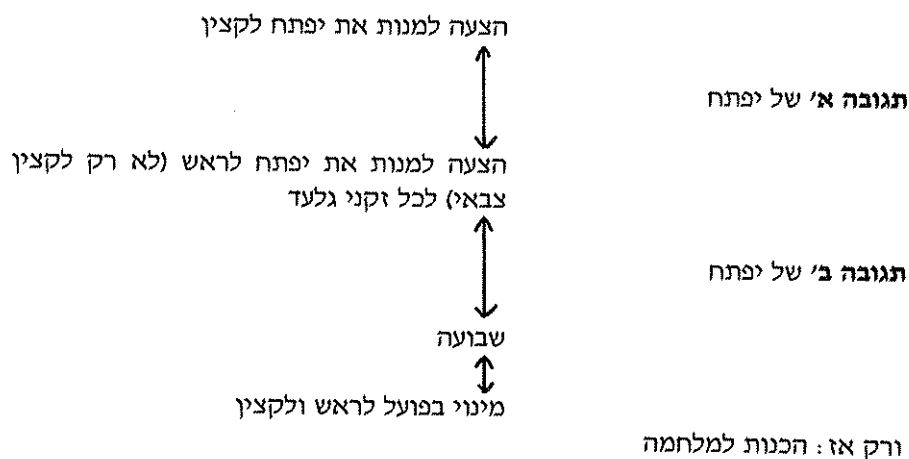
"וילך יפתח עם זקני גלעד וישמו העם אותו עליהם ראש ולקצין". (פסוק יא)

עיון קרוב בכתובים מעלה, שלפנינו משא ומתן מוזר. זקני גלעד מבקשים ממנו: **"לכה והייתה לנו לקצין"**, תגובתו: **"הלא אתם שנאתם אותי... ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם?"** יפתח משיב בשאלה המבקשת מענה. אך תשובתם של אנשי גלעד אינה עונה על שאלתו. לכל היותר היא באה לאשר את דבריו, שעתה כשצר להם הם באים לבקש את מנהיגותו, והרי את זה בדיוק הוא אמר להם לפני כן, ועל כך הוא שאל "ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם?". מתמיהה עוד יותר תגובתו לתשובתם: **"אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון, ונתן ה' אותם לפני, אנכי אהיה לכם**

10. "אמר ליה רבא לרבה בר מרי: 'מנא הא מילתא דאמרי אינשי: מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי? דכתיב: (שופטים י"א) ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו" (בייק צ"ב, ע"ב).  
11. פסוקי מבוא כאלה יש גם: בבראשית י"ב, י. שם ט"ז, א-ג. שמי"ב י"א, א-ב. מל"א א', א-ד ועוד.

**לראש**. הרי זה בדיוק מה שאמרו לו, שהם עומדים למנותו לראש. התנאי והתוצאה בפי יפתח אינם מובנים על רקע בקשתם וקביעתם של זקני גלעד, שלשם מטרה זו של מינויו הם באו. תגובתם הבאה של אנשי גלעד היא שבועה: **"ה' יהיה שמע בינותינו, אם לא כדברך כן נעשה"**. מי ביקש מהם שבועה? אין בדברי יפתח הקודמים שום תביעה לשבועה. סופו של המשא ומתן מעניין לא פחות. בפסוק ט מתאר יפתח את סדר האירועים שיהיו. **א. שישבו אותו להלחם בבני עמון. ב. נצחון על בני עמון. ג. מינוי לראש**. בפועל נעשו הדברים בדרך ההפוכה: **"וילך יפתח עם זקני גלעד, וישמו העם אותו עליהם לראש ולקצין, וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' במצפה"**. קודם כל מינוי מלא, עם כל התארים, ואח"כ הכנות למלחמה.

אנו מניחים, שזקני גלעד הבינו את דברי יפתח טוב יותר משאנו מסוגלים היום להבינם. תגובותיהם של זקני גלעד מלמדות על כוונותיו האמיתיות של יפתח. ריכוז תגובותיהם של זקני גלעד מבליט סדר דברים מעניין:



מן האמור עולה, שהכתובים מתארים דמות של בעל שאיפות, היודע לנצל את המצב הנואש של הצד שכנגד לשם השגת מירב ההישגים האישיים, ואת הכול הוא עושה בדרך של כיסוי, השהיה ותמרון, עד שהצד שכנגד ייאלץ לעשות ויתור אחר ויתור בלית ברירה. דרך הכיסוי היא כה מתוחכמת, עד שהיא עלולה להטעות את קורא הקטע, אך היא הייתה ברורה דיה לזקני גלעד.

הכתובים שלאחר המשא ומתן מציגים את יפתח כתכסיסן צבאי ראשון במעלה. הוא פונה אל בני עמון בבקשת שלום. שליחים הולכים ושליחים באים, והמשא ומתן על שלום מתארך מאוד (המקרא מקדיש לו לא פחות מ-16 פסוקים). עיון בשליחות השלום של יפתח מגלה שתי פנים לאותה שליחות. פן אחד: סגנון הדברים, שהושם בפי המלאכים ע"י יפתח, מתרפס כל שהוא: **"מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי"** (פסוק יב), **"ואנכי לא חטאתי לך, ואתה נעשה אתי רעה להלחם בי..."** (פסוק כז). הפן השני מגלה, שאין בדברי יפתח שום נכונות לויתורים כלשהם לתביעותיו של מלך בני עמון. לכן צודק יותר לומר, שהשליחות של יפתח יותר משהייתה שליחות של שלום, היא הייתה שליחות השהיה לשם ארגון צבא המילואים, שנקרא בעת ההיא למלחמה מאחרי

המחרשה ועדר הצאן. עובדה היא, שיפתח הותיר לעצמו את היוזמה ההתקפית, "ויעבר יפתח אל בני עמון להלחם בם, ויתנם ה' בידו" (פסוק לב). גם הניצחון, המתואר לאחר מכן, מרשים מאד; עשרים עיר נכבשות, ובני עמון נכנעים מפני בני ישראל (פסוק לג). לאמור: יפתח מצדיק בפעולות המלחמתיות שלו את התואר שהוענק לו בפתחה-של הפרשה, "גבור חיל".

## סיפור המסגרת שלאחר הנדר

סיפור המסגרת המקיף את סיפור הנדר ממשיך גם לאחר המלחמה בבני עמון, הניצחון, וביצוע הנדר.

אנשי אפרים באים בטענות אל יפתח, ותלונה מרה בפיחם: "ויצעק איש אפרים ויעבור צפונה, ויאמרו ליפתח: 'מדוע עברת להלחם בבני עמון, ולנו לא קראת ללכת עמך, ביתך נשרוף באש'". (פרק יב, א).

יפתח עונה: "איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד, ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם, ואראה כי אינך מושיע, ואשימה נפשי בכפי, ואעברה אל בני עמון, ויתנם ה' בידי, ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי?". (פסוקים ב-ג). לכאורה יפתח מכחיש את טענתם. השאלה היא: מי מבין שני הצדדים אינו מציג את העובדות הנכונות. התשובה היא: שני הצדדים צודקים. עיון בתלונתם של אנשי אפרים ותשובתו של יפתח מלמדים, שהם מדברים בשני מישורים. אנשי אפרים מתייחסים אל הקרב עם בני עמון, שאך זה עתה הסתיים: "מדוע עברת להלחם בבני עמון, ולנו לא קראת ללכת עמך". ואילו יפתח עונה בתשובה מתחמקת, תוך שהוא מתייחס אל המציאות המתמשכת של מאבק בין בני עמון ובין אנשי גלעד: "איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד...". הוא אינו מדבר על הליכה משותפת לקרב הנוכחי, אלא על קריאה בעבר לעזרה להושיע את אנשי גלעד מידם: "ואזעק אתכם, ולא הושעתם אותי מידם". שוב מוצג יפתח כמשתמש בלשון ערומים. מאידך, מוצג יפתח כאישיות צבאית ראויה לשמה. הוא אפשר לאנשי אפרים לעבור את הירדן מן השטח המוכר להם אל השטח שלו. גם במלחמה עם אפרים הוא תוקף ראשונה: "ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד, וילחם את אפרים" (פסוק ד). הניצחון של יפתח הוא מכריע, ויכולתו הצבאית המרשימה מוכחת גם כאן, כמו במלחמה עם בני עמון.

במקביל מציגים הכתובים את אישיותו האחרת, "האזרחית". אנשי, שחסמו את מעברות הירדן, אינם מאפשרים לצבא אפרים המפורר והנסוג לעבור בשלום את המעברות. "והיה כי יאמרו פליטי אפרים: 'אעבורה', ויאמרו לו אנשי גלעד: 'האפרתי אתה', ויאמר: 'לא', ויאמרו לו: 'אמר נא שבלת', ויאמר: 'סבלת', ולא יכין לדבר כן, ויאחזו אותו וישחטוהו אל מעברות הירדן...".

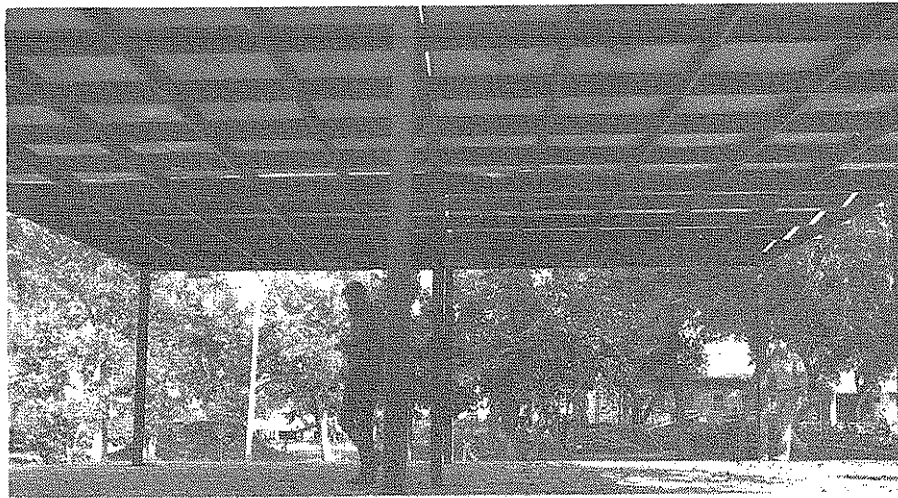
כדי שלא יטעה הקורא לחשוב, שהפעולה האכזרית הזו נבעה מאילוצים צבאיים של מניעת איום על יפתח ואנשיו מצד שרידי צבא אפרים, משתמש הכתוב בשני אמצעים לשוניים: האחד – הוא מכנה את אנשי אפרים הנסוגים פליטים, "והיה כי יאמרו פליטי אפרים: אין כאן עניין עם אנשים מאורגנים, אלא עם פליטי מלחמה הנסים על נפשם. האמצעי השני סמוי יותר, אך הוא קיים. בפסוק ה נאמר: "והיה כי יאמרו פליטי אפרים: 'אעבורה', ויאמרו לו אנשי גלעד: 'האפרתי אתה', ויאמר: 'לא', ובפסוק ו: 'ויאמרו לו: 'אמר נא שבלת', ויאמר: 'סבלת', ולא יכין לדבר כן, ויאחזו אותו וישחטוהו אל מעברות הירדן...". בראשיתו של פסוק ה מדבר הכתוב על פליטי אפרים בלשון רבים, ובהמשכו אותם פליטים אומרים "אעבורה", כלומר הכתוב עובר לצטט את אותם פליטים בלשון יחיד.

וכך גם בפסוק ו' "אמור נא שבלת, ויאמר סבלת" לעומת השינוי הדקדוקי, שבו משתמש הכתוב בדברו על פליטי אפרים, ממשיך הכתוב לדבר על אנשי גלעד בלשון רבים, "ויאמרו לו אנשי גלעד", "ויאחזו אותו", "וישחטוהו". אמצעי זה בא, לדעתנו, להמחיש את גודל האכזריות, שבה נהג יפתח, באמצעות אנשי גלעד שליחיו, ביריביו מבני שבט אפרים<sup>12</sup>; רבים עמדו מול יחידים מסכנים, המתאמצים בכל כוחם להמלט ממלכודת המוות.

חלוקה בולטת זו של דמותו של יפתח, של איש הצבא המעולה, שהכתוב מהללו, לעומת הדמות הקשה, השאפתנית, העיקשת והאכזרית, עוברת כחוט השני בכל סיפור המסגרת המקיף את הנדר. מסגרת מקיפה זו יכולה לסייע בהבנת מהות נדרו של יפתח. הנדר קשור ללא ספק למימד האישי של אישיותו, וברור שהוא טעון במטען השלילי, שבו טעונים שאר הפסוקים הדנים באישיותו של יפתח. בתוך כל זה מתאימה יותר תפיסתו של רש"י, שיפתח העלה את בתו לעולה ללא רחם. רק אדם כיפתח עם העיקשות, הנחישות, הגאווה והאכזריות, המאפיינים אותו, מסוגל לבצע את הנדר האכזרי מבלי לחפש, ולו לרגע, נתיב של נסיגה מנדרו. את הדבר הזה ידעה בתו, והיא מציינת זאת בהדגשה יתרה "ותאמר אליה: 'אבי, פציתה את פיך אל ה', עשה לי כאשר יצא מפיה'... (לו). בזה היא מאשרת את דבריו שלו בפסוק הקודם, "ואנכי פציתי פי אל ה', ולא אוכל לשוב" (לה). גם אם פיו של יפתח גזר דבר, הנוגד את חוקת התורה ואת המוסר האלוקי, לא יפתח הוא האיש שיחזור בו ממה שהוציא פיו.

פרשנות המסגרת סייעה לנו לבסס דעה פרשנית אחת מול רעותה<sup>13</sup>, אך תוך כדי חיפוש במסגרת נמצאנו למדים מתוך הכתובים עצמם על דמותו החצויה של אחד משופטי ישראל: יפתח הגלעדי. כ"כ סייעה בידינו לחתור לפשוטם של כתובים בפרשה חשובה מפרשיות המקרא.

12. האכזריות ביחסו של יפתח לאנשי אפרים בולטת יותר על רקע תגובתו האוהדת של גדעון להאשמה דומה של אנשי אפרים (שופטים ח', א-ג).
13. פרשנות המסגרת עשויה לסייע לנו רבות בהתרת אחת הבעיות המרכזיות בסיפור עקדת יצחק – ניסיונו של אברהם לעומת חלקו של יצחק בעקדה.



בחצר בית המדרש